

Şevket ALP^{1a}

Nurbanu KAFADAR^{2a*}

Pınar BOSTAN^{1b}

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Van

²Siirt Üniversitesi, Tasarım Meslek
Yüksekokulu, Bilgisayar Destekli
Tasarım ve Animasyon Programı,
Siirt

^{1a}ORCID: 0000-0002-9552-4848

^{2a}ORCID: 0000-0002-6747-6498

^{1b}ORCID: 0000-0002-8947-1938

*Sorumlu yazar:

banuozkartal@hotmail.com

DOI

<https://doi.org/10.46291/ISPECJASv.015iss3pp757-765>

Alınış (Received): 08/05/2021

Kabul Tarihi (Accepted): 10/06/2021

Anahtar Kelimeler

Su evleri, kültürel peyzaj, su depolama, Siirt, Tillo

Keywords

Houses of water, cultural landscape, water storage, Siirt, Tillo

Tillo Su Evleri

Özet

Suyun kıt olduğu ve ilk yerleşim yerlerinin bulunduğu Mezopotamya bölgesinde, tarihinin değişik dönemlerinden kalan, yıllardır işlevini sürdüren, evrensel bir kültür mirası niteliğinde olabilecek su depolama yapıları bulunmaktadır. Mezopotamya bölgesinde yer alan Siirt'in Tillo ilçesinde tarihi belirlenmemiş farklı su depolama yapıları tespit edilmiştir. Bölge insanının, doğayla kurduğu ilişkide karşılaştığı su sorununu çözümlenmede ürettiği bu yapılar birer kültürel peyzaj ögesidir. Bu çalışmada, bölge halkının kendi yöntemleriyle geliştirdiği su hasadı yapıları hakkında bilgi verilmiştir. Halk tarafından su evleri olarak tanımlanan ve yüzyıllardır kullanılan bu kültürel peyzaj yapıları, gelişen teknoloji ve belediyeceyle beraber terk edilmiştir. Günümüzde Tillo'da tespit edilen ve tamamen terk edilen söz konusu su yapıları, özellikle su kıtlığı yaşadığımız bu dönemlerde suyun değerinin daha iyi anlaşılması, korunması ve tasarruflu kullanımı için önem arz etmektedir. Bu su yapıları aynı zamanda 'su bilincinin' aşılmasında başat bir bileşen olarak kullanılabilir.

Traditional Water Storage Houses in Tillo / Siirt

Abstract

In the Mesopotamia region, where water is scarce and where the first settlements are located, there are water storage structures from different periods of its history, which have been functioning for years and can be considered a universal cultural heritage. In Tillo district of Siirt province which is located in the Mesopotamian region, different water storage structures with an undetermined date have been identified. These structures, which are produced by the people of the region to solve the water problem they encounter in their relationship with nature, are cultural landscape elements. In this study, information was given about the water harvesting structures developed by the people of the region with their own methods. These cultural landscape structures, which are defined as water houses by the public and used for centuries, have been abandoned with the developing technology and municipality. Today the subject water structures, which have been identified and completely abandoned in Tillo, are important for a better understanding of the value of water, its protection and its efficient use, especially during these times of water scarcity. These water structures can also be used as a dominant component in instilling 'water consciousness'.

GİRİŞ

İnsanların yerleşik hayata geçtiği ilk günden bu yana su; en değerli, en gerekli ve en önemli doğal kaynaktır. Bu yüzden insanoğlu da yerleşim alanlarını belirlerken yeterli ve nitelikli yüzey sularına yakınında konumlanmaya özen göstermiştir. Daha sonra Medeniyetine avantajlar sağlamak için bu su kaynaklarına hakim olmak için depolama konusunda birçok çözümler geliştirmiştir (Simonds, 1983). Artan nüfusa paralel olarak suya ihtiyacı artmış ve buna bağlı suyu depolama için geliştirilen çözümlerde farklılaşmıştır. Toplumlar su kaynaklarının kullanımı ve depolanmasında coğrafi, kültürel ve toplumsal özelliklerdeki farklılıklara bağlı olarak su kaynaklarının kullanıma yönelik kendi depolama politikalarını geliştirmişlerdir (Antrop, 2004; Şahin, 2016; Şahin, 2018). Dünyanın kurak ve yarı-kurak iklim kuşaklarında yer alan bölgedeki yerleşim birimlerinde su kaynaklarına ulaşmasındaki sınıtlar su depolama konusunda daha yaratıcı ve kendilerine özgü yerel depolama çözümleri geliştirmişlerdir. Endüstri Devrimi'nden sonra mühendislik alanındaki gelişmelere paralel olarak, suyun üzerindeki hakimiyette büyük bir değişime yaşandı. Gelişen mühendisliğe bağlı olarak suyun depolanma ve taşınma şekli de değişti. Artan bu hakimiyete bağlı olarak kentlerin kurgusu ve gelişimlerinde büyük değişimler oldu. Bu yeni değişimlere paralel olarak su depolama ile ilgili yeni mekan tipleri ve alt yapı olanakları ortaya çıktı ve eski geliştirilen yerel suyun depolanma ve taşınma şekillerinin bazıları zaman içinde terk edildi (Öziş ve ark., 2008; Şahin, 2016; Şahin, 2018). Anadolu'da tarihinin farklı döneminden kalan, bazıları yüzlerce, hatta binlerce yıldır işlevini sürdüren, evrensel bir kültür mirası niteliğindeki su depolama yapıları dünyanın en önde gelen açık hava müzelerinden biri niteliğindedir. Bu su depolama yapıları arasında; barajlar, kanallar, kargir mecralar, su kemerleri, tüneller, akarsuları tünel gibi örten yapılar, çeşitli türde borular, kent hazneleri, sarnıçlar gibi, yapılar

bulunmaktadır (Öziş ve ark., 2008). Kentsel altyapının bir parçası olan su peyzajları, bir taraftan insanoğlu için suyun kültürel önemini ifade ederken diğer taraftan, doğa ile insan ve arasındaki etkileşimle üretilen yapı olarak, geçmişten gelip miras olarak anılan, toplumun değerlerini yansıtan ve geleceğine yön vermek için kullanılabilir bu eserler kültürel miras olarak ta tanımlanmaktadır.

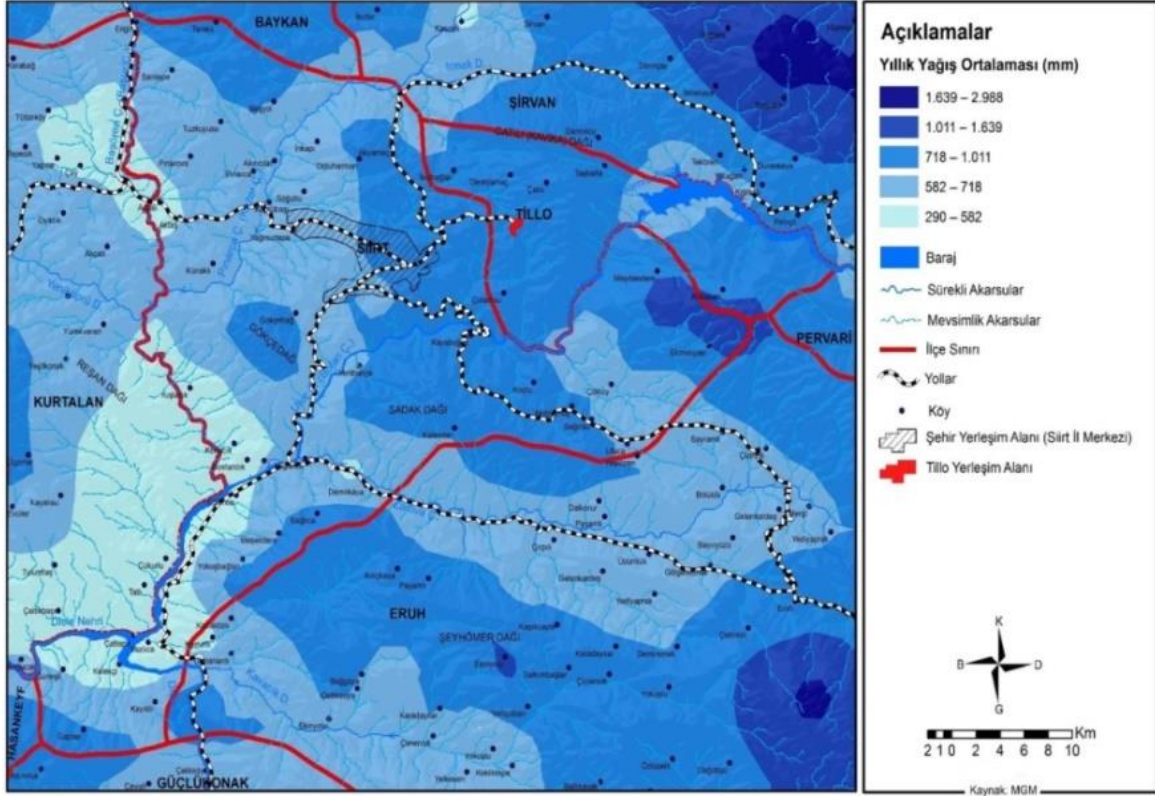
Bu çalışmada, kurak ve yağışlı bir bölgede bulunan Siirt'in Tillo ilçesi de geçmişten bugüne gelmiş olan toplum su sıkıntısı problemini çözmek için kendi coğrafyasına uygun olarak su depolama için geliştirilen bazı su yapıları bulunmaktadır. Bunlar; kar kuyuları ve bölgeye özgü bir yapı olan su evleridir. Çalışmada bölgeye özgü olan "Su Evi" olarak bilinen su depolama yapıları hakkında bölge halkı ile yapılan görüşme ve analizlerden elde edilen bilgiler verilmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Siirt iline bağlı Tillo ilçesi oluşturmaktadır. Tillo, Mezopotamya ve Anadolu arasında doğal sınır oluşturan Güneydoğu Torosların kenar kıvrımları kuşağında kurulmuş küçük bir Anadolu ilçesidir. İlçe, Siirt kent merkezinin yaklaşık 7 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Tillo'nun da içinde bulunduğu yörenin yerleşme tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzamaktadır. Özellikle Mezopotamya'da nüfusun artmasıyla, Suriye geçitlerinden ve Zagros vadilerinden geçerek bölgeye gelen topluluklar yaşamsal faaliyetleri için yörede bugün varlığın devam ettiren yerleşmelerin bulunduğu alanlara yerleşmişlerdir (Özgen ve Karadoğan, 2009). İlçenin deniz seviyesinden ortalama 1160 m, Siirt'ten ise 300 m yüksekliktedir. Mut (2020) Tillo ilçesinde karasal iklim özellikleri görülmekte, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. İlçe yeryüzü bakımından hafif engebeli şekildedir. İlçenin çevresi tatlı su kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen ilçenin su kaynağı yetersizdir (Ege, 2019).

Yağışlar Tillo ilçelerinde batıdan doğuya doğru artmakta, genellikle yağmur ve kar olarak yağmaktadır. Şekil 1'e baktığımızda

çalışma alanının yıllık yağış ortalamasının yaklaşık olarak 718-1011 mm olduğu görülmektedir.



Şekil 1. Tillo ilçesinin yıllık ortalama yağış haritası (Mut, 2020)

İlçeye, en fazla yağış ocak, şubat, mart ve nisan ayında düşmektedir. En az yağışın ise haziran, temmuz, ağustos ve eylül ayında düştüğü gözlemlenmiştir. Çalışma alanındaki sıcaklık ortalaması da göz önünde bulundurulduğunda, sıcaklıkların arttığı aylarda yağışların azaldığı görülmektedir. Bu sebeple geçmişte Tillo halkı ihtiyaç duyulan suyun yağışlar ile karşılanamadığından, yağışın olduğu aylarda suyu depolamak amaçlı su hasadı ve depolama yöntemi olarak su evleri geliştirmiştir.

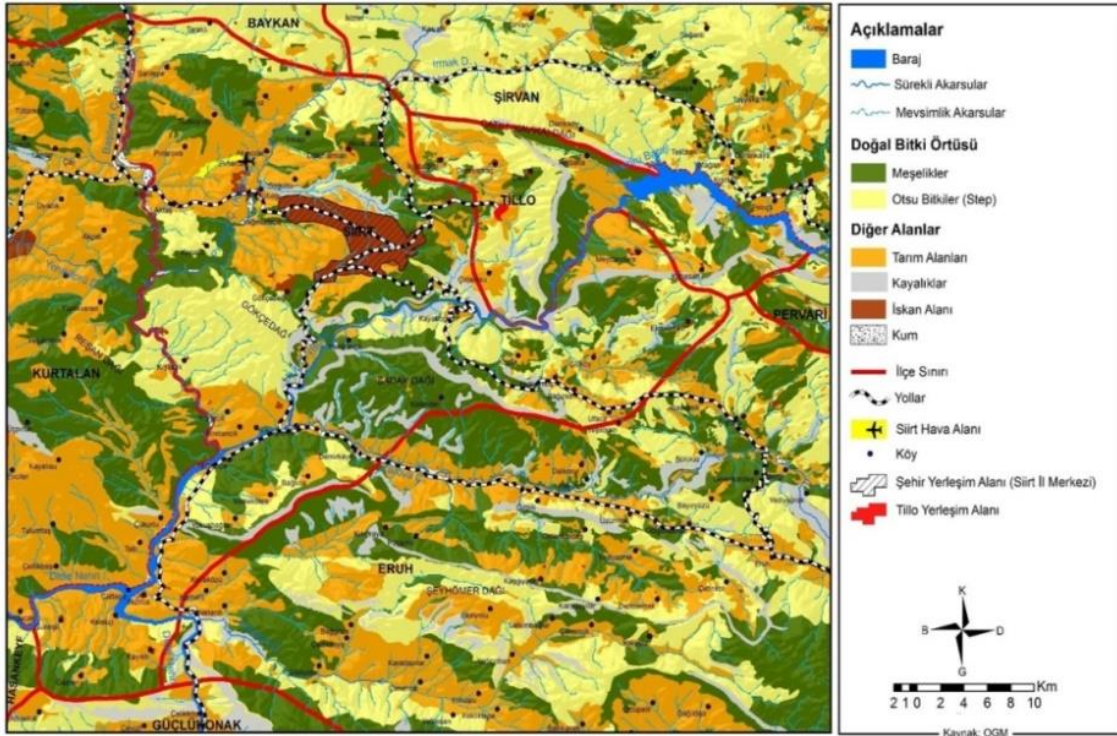
Su Evleri

İlçenin coğrafi konumu, iklim şartları gibi durumlar burada geçmişten bugüne su sıkıntılarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Mut (2020)'e göre Tillo halkı, doğal sınırlandırmaların ortaya çıkardığı

güçlüklerden dolayı genellikle su hasadına yakın yerleşmeye müsait yerlerde yerleşim alanları kurmuşlardır. Halkla yapılan görüşmelerde tarihi belirlenmeyen Sultan Memduh Hazreti Türbesi arkasında bulunan yamaçlarda halk arasında "Su Evleri" olarak adlandırılan su depolama yapıları bulunmaktadır. Yapılara; medivenle inilmesi, odalara bölünmüş olması ve üstü kapalı olmasından dolayı su evi olarak tanımlanmıştır (Şekil 2). Tillo kentinin arazi kullanım haritasına bakıldığında inşa edilmiş bu yapılar VI ve VII sınıf araziler üzerinde olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 3). Bu tür araziler fazla eğimli olup, şiddetli erozyona maruzdur. Çalışma alanında bu sınıf arazilerin bulunduğu yerler dik yamaçlıdır ve buralarda yer yer *Quercus ssp. L.* (Meşe) ağaçları görülmektedir.



Şekil 2. Alanın genel görüntüsü



Şekil 3. Tillo ilçesinin bitki örtüsü haritası (Mut, 2020)

Çalışma alanında onlarca su evi bulunmakta ancak arazinin yapısından ve tahribattan dolayı sadece 7 tanesi

değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirmede yapının tarihi ebatları hakkında bilgi derlenmiştir.

Tablo 1. Su evlerinin yaklaşık ölçüleri

Su Evleri	Tarihi	Oda sayısı	Alan (m ²)	En (m)	Boy (m)
Tillo-1	Bilinmemektedir	2 oda	12	4	3
Tillo-2	Bilinmemektedir	2 oda	12.5	5	2.5
Tillo-3	Bilinmemektedir	2 oda	12	4	3
Tillo-4	Bilinmemektedir	2 oda	6	3	2
Tillo-5	Bilinmemektedir	3 oda	20	8	2.5
Tillo-6	Bilinmemektedir	2 oda	-6	-2	-3
Tillo-7	Bilinmemektedir	2 oda	18	6	3

Yapı türbeye en yakın konumlanan Tillo-1 Su Evi dir. Yapı, iç kısmına baktığımızda 2 adet odanın bulunduğu görülmektedir. Çalışma alanındaki rehberin verdiği bilgilere göre; bu 2 oda; geçmişte bacanın olduğu oda su toplama odası (Şekil 3) diğer oda ise erzak depolamak için

kullanılmaktaymış. 2 oda arasında genellikle yüksek eşiklik yapılmış ya da su odası diğer odaya göre daha derin kazılmış. Bu sayede su diğer odaya çok zor taşmaktaymış. Ancak şu an kullanılmadığı için erzak odasında çöpler birikmiş durumdadır.

**Şekil 3.** Su evinin genel görüntüsü



Şekil 4. Su evinin kapı girişi ve adım taşı

1 numaralı evin giriş kapısında yöreye özgü yabani incir bitkisi bulunmaktadır (Şekil 4). Köklerinin içeride olduğunu gördüğümüz bu bitki henüz giriş kapısını kapatmamıştır. Ancak yine de içeride çöplerin birikmesine de engel olamamıştır. Kapı giriş ve çıkışının rahat olması amacıyla da 2 adet basamak taşı kapı önüne

konumlandırılmıştır. 2, 3, 4, 6 ve 7 numaralı evler de ilk ev gibi 2 odadan oluşmaktadır. Tüm evler kullanılmadığı için içerisinde su birikmiş ve çöplerle kaplı şekildedir. 6 numaralı evin kapı ve bacası tamamen bitkilerle, taşlarla kaplanmış ve artık su almaz durumdadır (Şekil 5).



Şekil 5. 6 numaralı evin kapı girişi

7 numaralı evin kapı girişi ise bakımsızlıktan dolayı genişlemiş ve bacayla birleşmiş durumdadır (Şekil 6). Bu evde de

su birikintisi, çöpler ve yabancı bitkiler tamamen içeriye kaplamış şekildedir (Şekil 7).



Şekil 6. 7 numaralı evin birleşmiş kapı ve bacası



Şekil 7. 7 numaralı evin iç görüntüsü

5 numaralı ev ise diğerlerinden farklı olarak 3 odadan oluşmaktadır. Bu evin su odasının geride olmasından dolayı su bacası kapı girişinden biraz daha uzağa açılmıştır (Şekil 8). Araştırmanın yapıldığı günde 1 odada su

bulunması ve diğer odaların içerisinde sadece bitki ve çöplerin olmasından dolayı 2 odanın erzak deposu 1 odanın ise su deposu olarak kullanıldığı düşünülmektedir.



Şekil 8. 5 numaralı evin kapı ve bacasının görüntüsü

Çalışma fotoğrafları 2019 yılının eylül ayında çekildiği dönemde yapılarda su bulunmakta ve evin içi serin olduğu tespit edildi.

SONUÇ

Suyun kıt olduğu ve ilk yerleşim yerlerinin bulunduğu Mezopotamya coğrafyasında, tarihinin değişik dönemlerinden kalan, yıllardır işlevini sürdüren, evrensel bir kültür mirası niteliğinde olabilecek “Tillo Su Evleri” su depolama yapılarıdır. Mezopotamya coğrafyasında olan Siirt ili Tillo ilçesinde tarihi tespit edilmeyen farklı su depolama yapıları bölge insanını, doğayla kurdukları ilişkide karşılaştığı su sorunun çözümlemeye ürettiği bu çözümdür ve kültürel peyzaj ögesi olarak tanımlanabilir. Bölgenin sahip olduğu; doğal, bilimsel, estetik tarihi, etnolojik ve ekolojik değerlerine yeni bir değer olarak eklenebilir. Bölge coğrafyasının kültürel ve toplumsal özelliklerinin etkisiyle şekillenmiş olan bu su depolama yapıları kentsel kültürel peyzaj ögesi olarak anıtsal özellikleri ön planda olmasa da mütevazı ve basit görünümü yapılar olarak dikkati çekmektedir. Derlenen bilgiler bölgenin kültürel peyzaj değerleri ile dengeli bir

diyalog olması için gerekli bilgiler ortaya konulmuştur. Tillo’da tespit edilen su yapıları, bölgede gittikçe azalan suyun değerinin, daha iyi anlaşılması, korunması ve tasarrufu kullanımı için 'su bilincinin' oluşturulmasında kullanılabilecek bir bileşen olarak değerlendirilebilir.

Tillo ilçesinde geçmiş yıllarda kullanılmış olan bu evler su hasadı için geleneksel bir yöntem olarak kabul edilebilir. Unutulan bu kültürel alan restore edilip halka anlatıldığında halkın geçmişte o yerle olan ilişkisini anlaması ve yerle adiyet hissini oluşması ve tarihle bağ kurmasına katkı sağlayarak ortak kültürel bir devamlılık oluşacaktır.

KAYNAKLAR

- Antrop, M. 2004. Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and Urban Planning*, 67(1): 9–26.
- Demet, S., Yücel, K., 2018. Kültürel peyzajların tarihsel süreç içerisindeki değişimlerinin tespiti: Bursa İznik Örneği, *Planlama*, 28(1): 40–55.
- Ege, S., C. 2019. Toplumsal bellek ve mekansal temsiller: tillo (Siirt) örneği. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mut, S. 2020. Siirt merkez ve tillo (aydınlık) ilçelerinde karşılaştırmalı arazi kullanımı. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Özgen, N., Karadoğan, S. 2009. Siirt şehrinin kuruluşu ve gelişimi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (2): 61-81.

Öziş, Ü., Arısoy, Y., Alkan, A., Özdemir, Y. 2008. Türkiye'deki tarihi su yapılarının evrensel önemi, TMMOB 2. Su Politikaları Kongreleri, Ankara, 20-22 Mart.

Simonds, J.O. 1983. Landscape architecture: a manual of site planning and design. Chapter 3, Mc Graw-Hill.

Şahin, B. 2016. Küresel Bir Sorun: Su kıtlığı ve sanal su ticareti (yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Şahin, S., Z., 2018. Kent planlama ve kentsel altyapı ilişkisinin evrimi, Planlama, 28(1): 6-11.